

APLICIRANA GEOGRAFIJA IN PROBLEMI REGIONALNEGA RAZVOJA V FRANCJI NA PRIMERU BRETRANJE

(Ob izidu knjig M. Phlipponneauja in M. Rocheforta)

Vladimir K o k o l e *

Aplikacija geografskega znanja, geografskih raziskav v praksi, predvsem pri regionalnem razvoju in regionalnem planiranju, bodisi ekonomskem ali pa prostorskem, je odvisna od mnogih okoliščin. Tako sam značaj raziskav, kot metodološki pristopi se pri tem močno razlikujejo. Posebej če gre za kompleksno obravnavo neke regije in ne za kakšno izolirano prvine geografskega okolja. Raziskovanje in njegova uporaba v planiranju dobi polnokrvnost, ko ugotovitve in sklepe pogledamo v luči stvarnih družbenih in socialnih ter posebej še političnih silnic in okvirov, v katerih se razvoj odvija in v katerih je realistično mogoče pričakovati reševanje problemov, ki jih raziskovanje ugotavlja in osvetljuje. Tako tudi v Franciji, v državi, kjer se je t. im. »indikativno planiranje« rodilo kmalu po pretekli svetovni vojni.

Knjižica Michela Rocheforta,* sorbonnskega profesorja, je najnovejše delo izpod peresa geografa, ki obravnava probleme regionalnega, predvsem prostorskega planiranja v Franciji. V nekem smislu je, za nefrancoskega bralca še posebej, tudi dober uvod v prikaz podrobnejših problemov regionalnega razvoja, ki jih drugi geograf, Michel Phlipponneau, profesor v bretonskem Rennesu, v svoji obširni najnovejši knjigi** obravnava z zornega kota ene od francoskih pokrajin, z vidika Bretanje. Oba avtorja sta domala že dve desetletji ali več aktivno vključena v aplikacijo geografije v planiranju, četudi na različen način.

Rochefortova knjižica je splošen prikaz problematike prostorskega planiranja v Franciji v povojnem obdobju, zlasti pa še v najnovejši dobi. Ne obravnava le stvarne vsebinske probleme, marveč tudi proces planiranja kot tak, njegove nosilce in organizacijo ter institucionalne okvire zanj. Dalje so v tem tekstu zgoščeno povzete bistvene poteze te strukture. Ilustrira namreč med drugim tudi izrazito centralistični pristop; pristop, ki ga drugi od omenjenih avtorjev, na podlagi izkušenj iz Bretanje, tako kritično odklanja.

* M. Rochefort (in C. Bidault ter M. Petit): *Aménager le territoire*. Paris, Ed. Seuil, 1970. Strani 144.

** M. Phlipponneau: *Debout Bretagne!* St. Brieuc, Presses Universitaires de Bretagne, 1971. Strani 530.

* dr., samostojni raziskovalec, Urbanistični inštitut SRS, 61000, Ljubljana, YU, Jamova 18.

Rochefortova knjižica je predvsem informativna. Seznanja bralca — najbrže tudi marsikaterega Francoza, saj je napisana predvsem zanje — o perečih problemih prostorskega razvoja sodobne Francije in ga s tem osvešča: o stanju in razvoju agrarne izrabe zemljišča in kmetijske proizvodnje ter ruralnih področij, o preobrazbi, ki je v teku, o omrežju mest, predvsem o urbani hipertrofiji Pariza. Poroča o starejših poskusih industrijske dekoncentracije ter o novejših na področju storitvenih dejavnosti oziroma o težnjah za njihov relativno večji razvoj v tako imenovanih metropolah ravnotežja, ki naj bi omilile sedanjo superkoncentracijo v Parizu, ter o ustreznejši politično-teritorialni ureditvi oziroma členitvi francoskega prostora, zlasti na spodnji ravni temeljnih enot, občin, ki jih je mnogo preveč in so mnogo premajhne, pa še o nekaterih drugih vprašanjih, zlasti v zvezi s prometnim omrežjem.

Problemi se odpirajo na vseh ravneh: na lokalni, regionalni, nacionalni in — v zadnjem desetletju — vse bolj na supernacionalni ravni dežel evropskega skupnega tržišča.

Probleme regionalnega razvoja, zlasti pa probleme planiranja v Franciji ni mogoče obravnavati, ne da bi poznali organizacijo tega dela, na vseh ravneh, tako v ekonomskem, kot v prostorskem planiranju (to je *aménagement du territoire*). Zelo dober pregled nam podaja M. Rochefort. Tradicionalno prostorsko planiranje — z izrazito arhitekturno usmerjenostjo — je obstajalo že pred vojno, toda skoraj izključno le na lokalni ravni in v institucionalnih okvirih občin. Ekonomsko planiranje se je razvilo po vojni in se je utrdilo pod IV. republiko. V začetku je bilo strogo globalno ekonomsko planiranje, v zadnjih desetih letih pa se je vsebinsko »regionaliziralo«, čeprav je še vedno organizacijsko zasnovano izrazito centralistično. V pogojih kapitalističnega sistema je seveda izrazito indikativno (vsaj ko gre za temeljne gospodarske dejavnosti); na področju družbenih služb, ki se financirajo iz budžeta, pa je stvar drugačna, saj gre za direktno alokacijo sredstev iz budžeta. Ekonomsko planiranje se izvaja preko petletnih planov (*plans de modernisation et d'équipement*), ki so zasnovani po sektorskem načelu. Te plane naj bi dopolnjevali programi za regionalni razvoj (*programmes d'action régionale*), katerih vloga pa še do danes ni dobro razčiščena, niti ni jasno, kdo naj bo pobudnik zanje. Neformalne (oz. upravno neinstitucionalizirane) organizacije, združenja ipd. so običajno bile pobudnik takšnih akcij. Teritorialni okvir je bil spočetka sporen, čeprav je bilo očitno, da so obstoječe politično-teritorialne enote — *départementi* — preozek okvir. Zato so leta 1960 opredelili 21 takih območij za »*action régionale*«; to so sedanje »planske regije«. Na čelu teh je vedno prefekt najpomembnejšega *départementa* v regiji. Plan pripravi ustrezna komisija (C. N. A. T. — *Commission nationale à l'aménagement du territoire*) pri državni planski komisiji (*Commissariat du plan*). Sestavljajo jo predstavniki upravnih organov interesnih skupin in strokovnjaki. Sodelujejo pa tudi regionalne komisije (C. O. D. E. R.), ki pa se

sestajajo pod vodstvom prefekta regije le dvakrat letno. Komiteji za razvoj po regijah so izključno konzultativne, neupravne organizacije. Organ, ki je vezan na upravne strukture in je zadolžen za prostorsko planiranje na nacionalni ravni, je D. A. T. A. R. (Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale), ki ima tudi svoj študijski sektor.

Urbanistični plani se izdelujejo v načelu za občine, toda pri večjih aglomeracijah, kjer je zazidava presegla ponavadi ozko opredeljen teritorij občin, se vse pogostejše formira medobčinska skupnost (groupement d'urbanisme). Za občine ali za take širše enote se izdelujejo urbanistični načrti, t. im. »plan directeur« (ki so nekaj podobnega kot naši generalni urbanistični plani) in detajlni plani za manjše mestno območje. Te plane, ki jih pripravijo urbanisti, mora odobriti mestna uprava (Conseil municipal). Ti plani so tradicionalni plani izkoriščanja mestnega zemljišča glede na predvideni razvoj mesta in dejavnosti v mestu (točneje mestnih občin ali — kot rečeno — skupin občin).

Vloga države v načrtovanju na splošno temelji na realni ekonomski moči: preko nacionaliziranega prometa in surovinske baze lahko vpliva na cene in investicije in jih usmerja; preko denarnih ustanov, ki jih mnoge kontrolira neposredno (nacionalizirane banke in zavarovalnice), usmerja z obrestnimi merami in drugimi ukrepi pretok kapitala in zlasti kredite. Pomembni so nekateri državni skladi, kot sklad za gospodarski in socialni razvoj (F. D. E. S.) in zlasti poseben sklad za intervencijo v prostorskem planiranju (F. I. A. T.), ki financira izgradnjo raznih infra- in superstrukturnih objektov. Dalje lahko država intervenira s premijami ali neposrednimi subvencijami in, ne na zadnjem mestu, seveda, z davčno politiko. Med premijami so najpomembnejše tiste za razvoj industrije (primes du développement industriel). Iz državnih sredstev se dalje financira velik del stanovanjske izgradnje (okoli 40 %). Pač pa država neposredno kontrolira le manjši del industrije (npr. podjetje Renault).

Državni organi razpolagajo seveda tudi še s klasičnimi prohibitivnimi sredstvi usmerjanja. Na področju prostorskega planiranja so to izdaja gradbenih in lokacijskih dovoljenj. V večini primerov je župan ali občina tista, ki jih izdaja.

Poseben problem so načrtovanja velikih mest, ki so bila izbrana kot »metropoles d'équilibre«. Nalogo načrtovati njihov razvoj je prevzela za vsako metropolo posebna organizacija O. R. E. A. M., ki je bila ustanovljena — npr. za Nantes — leta 1966 in zadolžena, da pripravi »Schéma d'Aménagement de l'Aire Métropolitaine«,* to je neke vrste okvirni razvojni plan za to območje oz. povzetek spoznanj in predlogov na sploh. Ta povzetek je bil publiciran v posebni »beli knji-

* Glej: Résumé du livre blanc. (Ciklostil); zlasti pa: Rapport général de presentation — Schéma (79 strani), sept. 1970; in Annexes Démographie — emploi: 61 strani, april 1971; Agriculture: 97 strani, junij 1971. Objavljena pa je bila tudi publikacija: Introduction à la connaissance de l'espace régional, julij 1970.

gi« in je izraz sinteze dela vseh grup, ki so sestavljale O. R. E. A. M.* Namen tega »schéma« je bil, v končni instanci, plan razvoja do leta 1985 in 2000 ob upoštevanju bistvenih ciljev glede populacijskega, gospodarskega in urbanističnega razvoja. Predvideti je tudi morala metode, ki naj bi omogočile doseg zastavljenih ciljev. Iz te »schéma« potem izvajajo t. im. »plans d'équipement de ville«, to je konkretnije načrte za izgradnjo mestnih aglomeracij. Regionalna analiza je pri Nantesu zajela — v različni stopnji podrobnosti — kar 16 départements, ki obsegajo ves »ouest atlantique« Francije, od spodnje Seine do spodnje Garonne. Končno (tiskano) poročilo — Schéma — je bilo sestavljeno, ko so osnutek prediskutirali in dali pripombe vsi prizadeti. Zanimiv je primer bretonske planske regije, ki nima metropolitanskega centra, pač pa so to vlogo dodelili Nantesu, in sicer na predlog Pariza. Metropolitansko območje, kakor so ga opredelili v O. R. E. A. M., ne zajema samo Nantesa, ampak celotno območje ob ustju Loire, tudi Saint-Nazaire, ki je dejansko nastal in se razvil v zadnjih 100 letih kot »avant-port« (pred-pristanišče) Nantesa (ima že 60.000 prebivalcev). Dejansko govorijo o aglomeraciji Nantes—St. Nazaire, čeprav je slednji po cesti oddaljen kar 60 km.

O. R. E. A. M. za območje Nantesa je bila ustanovljena kot »ad hoc« planerska organizacija. Njeno delo pa se je odvijalo v okviru treh delovnih skupin pod skupnim vodstvom prefekta planerske regije.

Docela drugačnega značaja je Phlipponneaujeva knjiga »Debout Bretagne!« Razdeljena je na tri velike dele. Uvod (str. 1—33) obravnava Bretanjo v letu 1958; demografsko situacijo, ekonomsko strukturo, dohodek in življenjsko raven in, za zaključek, prebujanje regionalne zavesti. Drugi del (»Regionalna akcija«, str. 34—162) prikazuje razvojne probleme Bretanje v kontekstu političnih silnic. Tretji del (»Ljudje in gospodarstvo«, str. 163—513) podrobneje obravnava aktualne probleme na specifičnih področjih družbeno-gospodarskega življenja: prebivalstvo, njegovo življenjsko raven, splošni razvoj in razvoj gospodarskih dejavnosti in — v posebnih poglavjih — posamezne panoge: kmetijstvo, ribolov, industrijo, terciarne dejavnosti, turizem, promet, družbene službe in infrastrukturo vobče. Konča pa se z razmišljanjem o Bretanji in njeni bodočnosti, zlasti nekoliko bližji, do leta 1985.

Knjiga je neusmiljeno kritična analiza odstopanj in izmišljanj »uradne« politike na vseh področjih od ciljev in okvirov, ki jih je predvideval prvi »bretonski plan« iz leta 1953, predvsem v golističnem obdobju. Izhodiščno leto za mnoge primerjave je 1958, prvo leto degaulističnega obdobja. Knjiga je tedaj več kot analiza prehojene poti, je ovrednotenje programskih izhodišč bretonskega plana z vidika zastavljenih ciljev. Postopek je povsem v skladu s sodobnimi pogledi na proces planiranja.

* Te skupine, ki so delale pod vodstvom prefekta regije, so bile: skupina tehničnih strokovnjakov, skupina politikov in (stalna) študijska skupina, ki je nosila glavno težo.

Prvi obsežni del knjige je zgodba o več kot 20-letni borbi Bretoncev za napredek njihove ožje domovine, pričanje o upanjih in razočaranjih, o uspehih in porazih, pregled političnih in družbenih struktur dežele, pripoved o rojstvu in rasti regionalizma v Franciji in predvsem zgodba o C.E.L.I.B. (Comité d'Études et de Liaison des Intérêts Bretons), prvi spontani organizaciji za regionalni razvoj v tej deželi. Prof. Phipponneau je bil eden njenih ustanoviteljev in ostal — kot vemo, tisti, ki ga poznamo malo pobližje — eden njenih najbolj zvestih, delavnih in aktivnih članov, tudi v najtežjih okoliščinah.

Ko beremo ta poglavja — pet let upanja; borba za Bretanjo; izdaja veljakov; nemoč razpršenih sil; slabosti klasične politične akcije; od regionalizma do bretonskega nacionalizma — se nam odpira politična panorama sodobne Bretanje. Druga za drugo se vrstijo plastično naslikane podobe iz polpretekle, a še žive zgodovine regionalne akcije. Začela se je po šoku poraza in okupacije, v osvobojeni, a zaostali Bretanji, ko so bila mnoga mesta v ruševinah, toda v dobi, ko so se prebudile ustvarjalne sile; v obdobju izziva preživelim strukturam tretje republike, v času, ko je četrta republika vendarle krenila na pot socialnih in gospodarskih presnov in začela s svojimi petletkami. Bretonsko gibanje so podžgale prav priprave na »prvi plan« (petletnega razvoja) Francije vobče.

Kljub 134 stranem je ta del teksta še vedno zgoščen prikaz družbenopolitičnih silnic, formalnih in neformalnih, objektivnih in subjektivnih, ki so krojile usode Bretanje po vojni in verjetno tudi Francije nasploh. V prikazu, kot je ta, in za bralce, ki ne poznajo podrobnega dogajanja v Franciji, ne bi bilo smotno to eksplicirati, ker se na kratko ne da. Poudariti pa je treba v zvezi z »aplikativnostjo« Phipponneaujeve študije, da je prav ta del tisti prikaz in analiza političnih okvirov, v katerih se more odvijati planski proces. Je analiza institucionalnih »omejevalnih faktorjev« in »potencialnih možnosti« v politični sferi, ki jih pri mnogih drugih aplikativnih geografskih študijah, ki se sicer poslužujejo zelo rafiniranih kvantitativnih metod analize, pogrešamo in zato ostanejo znanstveno sicer kvalitetni zaključki v družbenem vakuumu.

Drugi del knjige, o prebivalstvu in gospodarstvu Bretanje, je najbližje klasičnemu ekonomsko geografskemu prikazu, toda z določenimi razlikami. Izostal je npr. uvodni, splošni oris fizično-geografskih determinant ekonomskega razvoja. Avtor pač gradi na predhodnem znanju, ki je na voljo v ustrezni literaturi. Dalje je tudi domala povsem obšel vprašanje ekonomsko-geografske rajonizacije Bretanje, ki se ga nikjer ne dotika neposredno. Vsi primerjalni podatki so zbrani in podani po uradnih politično-teritorialnih enotah. Pristop bi tedaj v planerskem jeziku lahko označili kot »sektorski«, ne glede na to, da so povezave in odvisnosti medsektorskega razvoja (npr. industrija — ribolov) tudi osvetljene. Morda je glavni vzrok takega pristopa v tem, da je ob analizi razvoja v posameznih dejavnostih, mogoče najbolj neposredno analizirati razkorake med deklariranimi cilji

v uradnih petletkah in stvarnim razvojem. Takšen postopek je za planerske in politične namene bolj neposredno relevanten.

Ta del knjige se začne z obravnavo problema, ki je za vse dežele, ki so razmeroma gosto naseljene, ključno. To je z vprašanjem, ki bi ga mogli v aktivistični obliki zastaviti: kako uskladiti razvoj prebivalstva in izkoriščanje virov, ki jih dežela nudi ali lahko nudi za njegov obstoj? To je hkrati vprašanje, ki se zastavlja ob rastočih pričakovanjih, potrebah ali zahtevah na eni strani in omejenih virih in možnostih na drugi strani. Gre za problem, ki ni niti nov, niti samo bretonski, a se v Bretanji odpira na poseben način in v posebnih naravnih, ekonomskih, socialnih in političnih okoliščinah, ki jih obravnava Phlipponneau v obratnem vrstnem redu, kot so bile navedene. Ne slučajno! Bretanja je pač dočakala povojno obdobje kot ena gospodarsko najslabše razvitih francoskih pokrajin.

Prebivalstvo Bretanje (tu so mišljeni štirje departementi ali planska regija, ne pa historična provinca!) je do 1. svetovne vojne narasčalo skoraj enako kot prebivalstvo celotne Francije. Pozneje se je začelo zmanjševati in leta 1946 je imela Bretanja komaj kaj več prebivalstva kot pred 100 leti — 2,3 milijone. Tudi povojni porast prebivalstva je bil dosti manjši v primerjavi s Francijo kot celoto. Šele leta 1970 se je število približalo poltretjemu milijonu. V 25 letih se je prebivalstvo povečalo komaj za dobrih 100.000 in še to večidel v zadnjih desetih letih. Izseljivanje je kronični bretonski problem in do prve svetovne vojne je le visoka rodnost reševala pokrajino pred nazadovanjem. Zadnja leta se Bretanja ne razlikuje več od ostale Francije; rodnost je okoli 18‰, umrljivost okoli 11‰, naravni prirastek okoli 7‰, kar je nekako v povprečju za dežele Zahodne Evrope. Tudi starostna piramida, ki je bila še pred 1. svetovno vojno lepo enakomerno stopničasta, je — kot pri Franciji že prej — do danes izgubila svojo široko bazo. Starostna struktura se je bistveno poslabšala.

Problematika urbanizacije je zajeta v poglavju z naslovom: Rennes in bretonska pustinja, ki parafrazira znano Gravierovo knjigo o Franciji. Ilustrira razvoj, kakršen je pretežno bil, zlasti po letu 1962, toda razvoj, ki ga prvi »bretonski (neuradni) plan« razvoja ni predvideval: velik razvoj Rennesa oziroma točneje renneske aglomeracije na škodo razvoja drugih mest. S tem se je odložilo formiranje omrežja mest, ki bi naj zagotavljalo, zlasti z ustrezno zaposlitvijo in superstrukturo razvoj vseh delov Bretanje. Spričo deagrarnizacije in ruralne depopulacije to seveda ne bi mogel biti enakomeren razvoj prav vseh mest (in mestec, ki jih je v Bretanji veliko), ampak predvsem selektivni razvoj. Tako bi se poleg Rennesa razvijala še dva »glavna pola«: Brest in Lorient, štirje »sekundarni« centri (Quimper, Saint-Brieuc, St. Malo in Vannes), pa tudi nekatera manjša mesta, ki bi — kot tretja raven v hierarhiji — predstavljala lokalne pole razvoja, četudi bi bilo njihovo število manjše in omrežje redkejšo kot v preteklosti, ko je bilo agrarno zaledje dosti gosteje naseljeno. Predlog je tedaj bil hierarhična shema, toda racionalizirana glede števila ravni. Če

bi šel razvoj po predvideni poti, je pričakovati, da se bo delež sedmih največjih urbanih centrov (tistih z nad 50.000 prebivalci) v bodoče povečal od 28 na 45 % celotnega prebivalstva Bretanje; to pa naj bi doseglo leta 1985 blizu 2.800.000. Nadaljnjih 10 % prebivalstva bi prebivalo v še drugih osmih srednje velikih mestih (z 20—50.000 prebivalci), toda 45 % celotnega prebivalstva bi slej ko prej živelo na podeželju in v malih mestecih. Tak razvoj bi bil mogoč, če bi zagotovili, da bo v Bretanji vsaj 1,1 milijon delovišč, od tega 90 % v neagrarnih dejavnostih.

Problemu razvoja prebivalstva posveča Philipponneau v knjigi zelo obširno poglavje, sa je bila še leta 1968 v kmetijstvu zaposlenih tretjina aktivnega prebivalstva in t. im. dodana vrednost bruto proizvodnje je predstavljala še vedno dobro četrtino regionalne proizvodnje. Relativno je kmetijstvo tedaj, verjetno, pomembnejše kot v Sloveniji. Toda — za francoske razmere, in še bolj za poprečne zahodnoevropske razmere — je kmetijstvo v Bretanji relativno zaostalo. Preobrazbi kmetijstva, naporom in uspehom pri razvoju ter izpolnjenim in neizpolnjenim načrtom za razvoj in seveda problemom v zvezi s tem je posvečeno celo poglavje. Agrarno pokrajino, naravne osnove za kmetijsko proizvodnjo, tipe kmetijstva in celó agrarno strukturo obravnava avtor le posredno, saj so te stvari v drugih študijah o Bretanji bile že temeljito proučene in jih je pač smatral za znane. Za bralca, ki jih ni imel v rokah in če Bretanje nikoli ni videl in spoznal, je ta tekst zato ponekod le težko razumljiv, posebej, če je njegov interes omejen na geografijo. Določen splošen prikaz stanja je sicer podan že v prvem delu knjige, o Bretanji v letu 1958. Program razvoja kmetijstva iz leta 1962 je zasledoval dva temeljna cilja: dvigniti življenjsko raven agrarnega prebivalstva in omejiti izseljevanje mladih kmetovalcev.

Kako doseči prvi cilj, ne da bi se odpovedali drugemu, je bila tedaj težavna naloga pri podrobnejši opredelitvi ukrepov. Z močno intenzifikacijo proizvodnje in specializacijo v visokovredne kulture, bi bilo mogoče doseči oba zastavljena cilja, toda odprto je ostajalo vprašanje tržišča za takšno proizvodnjo. Realističen program je iskal neko srednjo pot: komercializacijo proizvodnje ob kontrolirani, zmeri deagrarizaciji.

Ob tem ne bo odveč navesti probleme v zvezi z razvojem kmetijstva (in ruralnih območij) v Franciji vobče. Z geografskega zornega kota naj bi se organizacija prostora izrazila v sklopu akcij, ki so med seboj neločljivo povezane:

— ureditev samega ruralnega prostora, ki bi naj omogočila končno uporabo sodobne tehnologije v (ustreznih) dobrih pogojih;

— ureditev opremljenosti (équipement), ki bi omogočila dobro funkcioniranje kmetijstva v takšnem novem prostoru (organizacija kreditov, informacijskih centrov vseh vrst, ipd.);

— formiranje storitev raznih oblik (oziroma vrst), ki bi kmetovalcem omogočile boljše življenje in ki bi jim omogočile, da ne bi več imeli občutka, da živijo nekje na robu;

— organizacija zaposlitve za več tisoč aktivnih, ki vsako leto zapustijo kmetijski poklic.

Te probleme obravnava seveda tudi Phipponneau, saj so za relativno manj razvito Bretanjo še zlasti pereči. Posebej pa se ukvarja še s problematiko v zvezi z ribolovom in vobče izkoriščanjem morja.

Industrija (vključno s proizvodno obrtjo!) v Bretanji je leta 1954 zaposlovala le 139.000 ljudi, leta 1946 še 181.000 in 1896 celo 201.000 prebivalcev. Nazadovanje je bilo izraz propada v 18. stoletju izredno močno razvite domače obrti (zlasti proizvodnje platna) in druge manufakturne industrije, ki se je razvila v 19. stoletju in je bila v znatni meri usmerjena na prekomorsko tržišče. Velika industrija se je zaradi tega, ker ni bilo blizu premoga, razvijala le počasi.

Industrijo označuje Phipponneau kot ključ do bretonskega problema, industrializacijo pa zaradi multiplikativnih učinkov motor gospodarskega razvoja Bretanje, kjer je delež agrarnega prebivalstva še vedno močan, znatno višji kot v Franciji. Struktura industrijske zaposlitve je precej različna.

Nagla in masovna industrializacija Bretanje se je zato postavljala v ospredje naporov za gospodarski razvoj; v začetku šestdesetih let se je industrializacija tudi res uspešno odvijala. Od leta 1954 do 1967 se je industrijska zaposlitev povečala za 31.643 (skoraj 2/3 moški), število novih podjetij (z nad 10 zaposlenimi) pa se je povečalo za 267. Podjetja z sedežem zunaj Bretanje (119) so sama odprla 2/3 novih delovišč. Vse to so bile nove, moderne industrije: avtomobilska proizvodnja, elektronika, gumarska, kovinska in strojna industrija in sodobna konfekcijska industrija. Ta razvoj pa se je zadnja leta ustavil. Po programu iz leta 1953 bi morali letno odpreti 5000–6000 delovnih mest, kar pa niso nikoli dosegli.

V poglavju o industriji so nakazane tudi razvojne možnosti: »predvsem ogromne zaloge delovne sile«, kakor je zapisano, pa tudi »še nezadostno izkoriščene surovine, ki gredo v izvoz nepredelane« in dokaj veliko regionalno tržišče. Phipponneau omenja tudi razne relativno manjše prednosti, ki jih more Bretanja nuditi za naselitev nove industrije (npr. prostorne površine za sodobne industrijske stavbe in parkirne prostore, ki jih je v Parizu težko najti). Ne obotavlja pa se tudi omeniti dejavnikov, ki morejo učinkovati drugače. Med njimi so poudarjeni nekateri, ki izhajajo iz posebne organizacije gospodarstva v Franciji oziroma so del planske politike (npr. premije za opremo (primes d'équipement). Osnutek »loi-programme« za Bretanjo je predvidel vrsto takšnih ukrepov, ki pa jih niso kaj prida uporabili: informativna služba o možnostih za industrijske inplan-tacije, itd.

V zvezi z industrijskim razvojem se odpirajo določeni problemi. Nekateri teh problemov obstajajo seveda že na nacionalni ravni. Dosedanji razvoj industrije je pomenil močno koncentracijo. Ali je sedaj »industrijska praznina« usoda večine dežele? Ta čisto ekonomski problem koncentracije in specializacije, ki ga je sprožil napredek

tehnologije od 19. stoletja dalje in ki se je še zaostрил v povojnem obdobju, se odpira seveda tudi v Bretanji s še posebno ostrino. Že prej je bila — v celoti vzeto — na slabšem kot osrednja in severna Francija. Prepad pa se je še poglobil in to domala na vseh področjih oziroma v vseh pogledih.

Končno se Phlipponneau vprašuje o izgledih za »industrializacijo nerazvite regije v liberalnem gospodarskem sistemu« in ugotavlja, da se pač odvija po logiki sistema, kjer dominira veliki kapital, ki tudi določene usmerjevalne ukrepe kanalizira v soglasju s koristmi privatnih podjetij. In to še v okoliščinah močne unitaristične in centralistične tradicije o vlogi države v Franciji. Domneva pa, da bi velo v takih pogojih lahko prišlo do večje industrializacije, če bi iniciativo zasebnih podjetnikov državni plan kanaliziral v skladu s priporočili ustreznega regionalnega organa za gospodarski razvoj. Tak organ bi pomenil seveda tudi regionalno politično silo, nekaj kar centralistična francoska državna uprava ne sme in ne more sprejeti. Problem, kako ustvariti 80.000 novih industrijskih delovnih mest do leta 1985, se zdi zato Phlipponneauju povsem odprt, zlasti, če bi se državna politika koncentracije v pariški regiji nadaljevala. (Gaulistična zamisel »Velikega Pariza« z 16 milijoni prebivalcev je sedaj močno pod ognjem kritike z vseh strani!).

Terciarni in kvartarni sektor je zajet pod skupino »services«, vendar vključuje tudi energetiko in komunalo. Tudi ta sektor je v Bretanji slabše razvit v primerjavi s Francijo kot celoto. Ob koncu 19. stoletja je zajel le 14 % aktivnega prebivalstva in še leta 1954 le 27 %. Leta 1968 se je dvignil na skoraj 39 % (v Franciji nekaj nad 46 %). Razvoj zaposlitve v terciarnem sektorju je edini omogočil, da se delež celotnega aktivnega prebivalstva ni zmanjšal. Deloma je bil ta razvoj seveda tudi posledica razvoja turizma, ne pa samo dviga življenjskega standarda ali pa povečanja števila regionalnega prebivalstva — potrošnikov storitev. (Poleti se vsekakor za kratek čas »prebivalstvo« poveča s turisti skoraj za polovico!) Aktivno prebivalstvo narašča skoraj v vseh panogah iz tega sklopa dejavnosti: še najmanj v prometu, najbolj pa v trgovini in v dejavnostih denarnih zavodov vseh vrst. V deželi, kjer je ves terciarni sektor v ožjem smislu — mimo železniškega prometa — v rokah zasebnikov, so zlasti interesantni strukturni premiki, ki jih Phlipponneau podrobneje analizira. Najbolj značilen pojav so samopostrežne trgovine v rokah večjih trgovskih podjetij, ki spodrivajo neštete male trgovčiče. Isto velja za trgovske hiše. Vse to vodi seveda v geografsko koncentracijo ustrezne zaposlitve. Prav isto velja tudi za mnoge družbene službe oziroma za kvartarni sektor posebej (prevozi učencev in dijakov v velike šole potekajo samo v nekatere kraje in mesta). Tak razvoj tudi predvideva shema razvoja urbanizacije. Z dobro polovico vse zaposlitve v terciarnem in kvartarnem sektorju leta 1985 (53 %), bi se Bretanja povsem približala in celo rahlo presegla predvideni delež za Francijo v celoti (52 %).

Posebno vlogo pripisuje avtor turizmu. To je edina od »dejavnosti v razvoju«, od katerih Bretanja pričakuje, da morejo v močnejši meri prispevati k regionalnemu razvoju, saj so multiplikativni učinki lahko zelo pomembni. Je dejavnost, ki je zajela Bretanjo že razmeroma zgodaj, še v prejšnjem stoletju. Bretanja v Franciji gotovo pomeni pokrajino, ki v turizmu nekaj pomeni, vendar ne sodi med tista geografska območja, ki so v zadnjih desetletjih doživela največji razvoj, kot npr. Alpe ali sredozemska obala. Tako njena lega kot naravna svojstva pokrajine dajejo Bretanji v francoskem in delno evropskem turizmu dokaj poseben položaj. Poglavlje v Phlipponneaujevi knjigi, ki je v bistvu ovrednotenje teh osnov, ima značilen naslov »možnosti in ovire« (»Les chances et les handicaps«). Ta ocena daleč presega zgolj ovrednotenja potenciala, ki ga predstavlja narava Bretanje in njeni kulturnozgodovinski spomeniki. Ocena izhaja iz nekatere ugotovitve o čisto ekonomskih in organizacijskih osnovah za nadaljnji razvoj raznih vrst turizma. Z vidika dolgoročnega načrtovanja pa se vsa razmišljanja in presoja nujno povrnejo na nekatere »trajne« značilnosti, ki mora z njimi računati vsako načrtovanje in ki so trdno zasidrane v fizični geografiji dežele.

Glede na vlogo prometa oziroma komunikacij vobče v sodobnem razvoju in še posebej glede na polotoško, priatlantsko lego Bretanje in njeno relativno oddaljenostjo od Pariza in severne Francije pač ne preseneča, da Phlipponneau posveti obilo pozornosti stanju, problemom in perspektivam v zvezi s prometom. Ustrezne prometne zveze smatra za enega od ključev za nadaljnji gospodarski razvoj Bretanje, kakor je to bilo v preteklosti, ko so cvetela stara pristaniška mesta, kot npr. St. Malo ali Lorient. Železniško omrežje je glede na zahodnoevropske razmere dokaj redko (in do nedavna so bile celo ozkotirne proge!), toda prav te so važne za daljinsko povezavo s Parizom in Evropo. Z zamudo glede na planska predvidevanja je prišlo do modernizacije glavnih prog in obseg tovarnega prometa se ne zmanjšuje: toda vse več stranskih prog nima več potniškega prometa. Glede cest — modernih cest — je Bretanja na slabšem. Kratki odseki avtocest tu in tam so šele skromen začetek, do Pariza pa manjka še vsaj 200 km avtoceste (!), četudi velja Bretanja za turistično interesantno provinco. Stanje v letalskem prometu ilustrira Phlipponneau s podatkom, da letališče v Rennesu še leta 1970 ni moglo sprejeti reaktivnih letal in je imelo leto prej vsega 16.000 potnikov. Tudi bolj oddaljeni Brest ni dosti na boljšem. Posebno poglavje je pomorski promet. Ves promet v vseh lukah komaj preseže dva milijona ton in pol v treh glavnih pristaniščih. Nadaljnji milijon ton odpade na številna mala pristanišča oziroma na kabotažo. Izvrstne pristaniške pogoje v Brestu izkorišča predvsem vojna mornarica!

Posebno poglavje v tem delu je Phlipponneau namenil t. im. »équipements sociaux« oziroma socialnim aspektom regionalnega razvoja: stanovanjem in urbani superstrukturi, zdravstvu, šolstvu, prosveti in kulturi, športu in socialnemu varstvu. Na teh področjih bi morala Bretanja napraviti še zlasti velik korak naprej, da bi ujela

vsaj povprečno francosko raven. Neusmiljeno secira podatke o stanju in uradnih obljubah in ob konfrontaciji obeh podčrtava potrebe, ki jih bo treba zadovoljiti v naslednjih 15 letih. Priznava nesporen napredek v zadnjih dveh desetletjih, zlasti na področju stanovanjske izgradnje (kjer pa so nekatera mesta itak imela prioriteto že v vse-državnem merilu zaradi odprave vojne škode). Poudarja pa tudi, koliko bi bilo še treba storiti, zlasti na bretonskem podeželju in celo v samem Rennesu. Posredno se tu zopet sooča s problematiko urbanizacije. V podpoglavju z naslovom »k novem tipu urbane civilizacije« dokaj ostro kritizira prakso izgradnje gigantskih »sosesk« — po pariškem vzgledu, kot pravi — kjer so špekulacije z zemljišči in njihova posledica — visoke cene vodile do nehumano visoke gostote zazidave in ustvarjale okolje, ki je Bretoncem tuje. Zato smatra suburbanizacijo za neogibno posledico sodobne civilizacije, vendar jo je treba ustrezno urbanistično usmerjati in ne prepustiti spontanemu »lotissementu«, to je neorganizirani izgradnji in parcelaciji. Željo in težnjo Bretoncev, da žele stanovati v lastni hiši je treba, po njegovem mnenju, spoštovati in upoštevati. Bretonsko milo podnebje, ki omogoča skozi vse leto izrabo prostega časa na prostem, še posebej v obalnem pasu, je treba izkoristiti. Toda, po drugi strani, je vsekakor treba v mnogo večji meri kot doslej, tudi zagotoviti, da bodo mesta ustrezno opremljena z raznimi družbenimi službami. Zadnje strani tega poglavja dejansko beremo, kot bi šlo za tekst kakšnega našega družbenega plana za to področje!

V zvezi z razmišljanjem o odnosu geografije (in znanosti vobče) do planiranja je posebno zanimivo zaključno poglavje. Zadnji del knjige na skoraj 40 straneh obravnava bodočnost Bretanje, kakor se v teh dveh besedah glasi njegov naslov. Tudi tu se Phlipponneau posluži primerjalne metode: »Bretanja leta 1985 — uradne perspektive« in »Socialistična Bretanja leta 1985« sta glavna naslova podpoglavij. Ko analizira uradna predvidevanja, jih sproti kritično in polemično razčlenjuje. Smatra, da je 15-letno obdobje dovolj kratko, da se je mogoče izogniti tveganjem, da bi zašli v sfero fantastičnih romanov po eni plati, po drugi pa dovolj dolgo, da je mogoče opredeliti program investicij, s katerimi bi dosegli zastavljene cilje razvoja. To je tudi obdobje, ko kljub pospešenemu razvoju tehnoloških sprememb ni mogoče računati, da bi povsem spremenile značaj sedanje civilizacije. Toda kljub možnim inovacijam, je mogoče predvideti verjetne posledice tehnološkega razvoja, ki začenjajo postajati splošno razširjene. Petnajstletno obdobje je, pravi Phlipponneau, vendar dovolj dolgo, da se je pred tem mogoče osvoboditi uporov iz preteklosti in tekočih preokupacij, ki so povezane s finančno, ekonomsko in socialno situacijo, s katero se sedaj ubadamo. Omenja demografski razvoj, kjer so prognoze za 15 let vnaprej dokaj zanesljive. To pa pomeni, da je mogoče tudi predvidevanja o aktivnem prebivalstvu, potrebni zaposlitvi in o stanovanjih postaviti na dokaj trdno osnovo. Dodati bi mogli še, da velja to — upoštevajoč določene premike v

strukturni potrošnje — tudi za znaten del terciarnih dejavnosti in še posebej kvartarnih, ki so najbolj vezane na potrebe prebivalstva.

O konkretnih planskih predvidevanjih iz uradnih virov za plansko regijo Bretanjo izraža Phipponneau velik dvom, kajti — kot piše — »obstaja bistveno protislovje med uradno shemo (modelom) razvoja za Bretanjo in politiko, ki jo oblast v službi kapitala stvarno izvaja« (str. 480). Shema je, po njegovi oceni, »ogromna mistifikacija«, saj je v »okviru obstoječega liberalističnega političnega in ekonomskega sistema povsem iluzorno predvidevati tak razvoj«. Nato preide na posamezna družbenogospodarska področja ter svojo oceno utemeljuje in argumentira ločeno za kmetijstvo, industrijo, infra- in superstrukturo.

Vendar avtor ne ostane pri pasivni kritični analizi; takoj v naslednjem, prej omenjenem podpoglavju, postavlja »uradni« shemi svojo antishemo razvoja socialistične Bretanje. To pa zanj sicer ni nova stvar. Kot vemo je bil prav Phipponneau tisti, ki je že ob pripravah za »loi-programme« za Bretanjo pred 20 leti bil spiritus agens pri formulaciji plana regionalnega razvoja Bretanje (in ki ga deloma, kot je razvidno, še vedno parcialno uporabljajo celo uradni planerski krogi!). Model, ki ga Phipponneau predlaga, je po njegovi lastni izjavi aktualizacija programa izpred 20 let. Kakor pravi na str. 491, se zdi koristno »pred opredelitvijo drugih ciljev, morda bolj zahtevnih, poskusiti opredeliti, v kakšnih okoliščinah bi jih bilo mogoče doseči«. Kateri so ti potrebni pogoji? V polemiki z J. J. Servan-Schreiberom, ki vidi v delovanju tržnega gospodarstva zagotovilo racionalnega razvoja, postavlja Phipponneau v ospredje sistem, ki bi upošteval globalne družbene stroške in ne neposredno ceno za poslovanje posameznih podjetij oziroma gospodarskih organizacij. Socialistični sistem in regionalno demokracijo pri odločanju smatra za prva dva bistvena pogoja. Kot tretjo prvino postavlja »prilagoditev geografskega okvira značilnostim akcije, ki jo bi bilo treba podvzeti«. Konkretno pomeni to, obravnavati Bretanjo ne zgolj v okviru francoskega gospodarskega prostora, marveč v okviru Evrope (čeprav Phipponneau takoj pribije, da to ne more biti liberalna Evropa, Evropa poslovnih ljudi, ampak socialistična Evropa, Evropa regij!).

Kakšen bi bil lahko razvoj Bretanje, njenega kmetijstva, industrije, življenjske ravni in tega, kar jo sestavlja, je nadaljnja vsebina poglavja. Ne obravnava pa zgolj te aspekte, temveč tudi institucionalne okvire, med drugim tudi vprašanje politično-teritorialnih enot, problem, ki je za geografa in planerja še posebej zanimiv. Po Phipponneaujevi oceni ne ustrezajo več pogojem naše dobe niti obstoječe male francoske občine, niti departementi. Decentralizirana lokalna oblast zahteva nove temeljne enote: ruralna okrožja in urbane skupnosti v urbaniziranih območjih, to je enote, ki bi razpolagale z zadostnimi sredstvi in z dovoljnim številom strokovnjakov za izvajanje demokratično sprejetih ukrepov.

Obravnava v tretjem delu je v določenem smislu osrednji del knjige. To je tisti del, v katerem avtor po orisu problemov, izhodišč in

izhodiščnih pogojev ter po analizi institucionalnih oziroma političnih okvirov odločanja, preide k analizi regionalne strukture in — v določeni meri — tudi k ovrednotenju le-te. To ovrednotenje je povezano s cilji, ki se avtorju in njegovim somišljenikom — francoski, ali vsaj bretonski politični levici — zastavljajo kot ključni. Phlipponneau tedaj vključuje v obravnavo tudi predloge, rešitve za probleme na posameznih področjih, predvsem za razvoj gospodarstva, pa tudi infra- in superstrukture; še več: podaja celo konkretne ukrepe.

Ta metodološki pristop se seveda močno oddaljuje od klasičnih, tradicionalnih prijemov, ki so še pogosti v delih geografov, ki naj bi koristili v regionalnem planiranju. Odpira pa slej ko prej vprašanje razmejitve delovnih področij (da ne rečemo dveh disciplin) oziroma plodnega sodelovanja in dopolnjevanja. Zastavljamo si tudi vprašanje, kako daleč sme iti znanstvena geografska analiza. Planiranje ima pogled usmerjen naprej, genetska geografija nazaj in funkcionalno pojmovana geografija v sedanjost. Planiranje ima za cilj spremeniti obstoječo stvarnost, geografija pa jo želi — v njenih prostorskih manifestacijah — spoznati, razumeti in obrazložiti. Odgovor je lažji, če pojmujeemo sedanjost kot zgolj presek v časovnem sosledju, kjer je znaten del bodočnosti že nakazan, dan v preteklosti ali vsaj polpreteklosti in sedanjosti; presek v sklenjenem kontinuumu stvarnosti. Časovni razpon, ki ga Phlipponneau predvsem obravnava, obsega čas od leta 1958 do 1985 in čista sedanjost je približno v sredi razpona. Gre za dovolj dolgo obdobje, da se v regionalni stvarnosti očitneje izrazijo določene strukturne spremembe, a obenem dovolj kratko, da pri regiji take velikosti, ob še tako nagli gospodarski rasti, ne more razvoj povsem izbrisati temeljnih potez ob začetku razpona. Drugače rečeno, je obdobje, v katerem so trendi iz prve polovice še vedno »stvarnost« in ki je — premaknjeno za določen kot — lahko orientacija o možnem in verjetnem stanju ob izteku druge polovice razpona.

APPLIED GEOGRAPHY AND PROBLEMS OF REGIONAL DEVELOPMENT AND PLANNING IN FRANCE: THE CASE OF BRITTANY

Vladimir K o k o l e

(Summary)

The author refers to two books recently published in France which reveal the contribution of geographers to regional planning studies. He finds M. Rochefort's booklet an extremely useful and valuable introduction to the consideration of the problems of regional development and planning in contemporary France. Further he dwells more in detail on the book by M. Phlipponneau on Brittany which deals with problems at the regional level. Surveying the content he considers the book to be an exceptionally well presented and documented analysis of the specific problems of a region. The major contribution to the application of the geographical research, however, is considered to be in the approach to the subject, i. e. in the persistent treatment of any problem within the actual decision making framework, either local, regional or national. The approach, which many other studies of applied geography, even if using highly sophisticated techniques, so often neglect and thus fail to fulfill the active purpose of the research.